

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук
Кафедра літературознавства імені Володимира Моренця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«Конструювання ідентичності в романі «За Перекопом є земля»
Анастасії Левкової»**

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності – 035.1 ФІЛОЛОГІЯ
(Українська мова та література);
освітньої програми: *Мова, література,
компаративістика*

Бутько Дар'я Павлівна

Керівник: Борисюк І.В.,
канд. філологічних наук, доцент

Рецензент Пелешенко Н.І., к.філол.н.
(прізвище та ініціали; наук. ступінь, вчене звання)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади конструювання ідентичності в	
художній літературі.....	6
1.1. Поняття ідентичності як важливої складової картини світу	
особистості.....	6
1.2. Аналіз національної ідентичності в українських художніх творах	
та літературознавчих дослідженнях.....	10
1.3. Особливості конструювання ідентичності та їхнє відображення в	
художній літературі.....	16
Розділ 2. Створення ідентичності у романі «За Перекопом є земля»	
Анастасії Левкової.....	21
2.1. Роман «За Перекопом є земля»: історичні та соціокультурні	
аспекти.....	21
2.2. Ідентичність як вибір у романі	
«За Перекопом є земля».....	29
2.3. Самоідентифікація та розвиток внутрішніх конфліктів персонажів	
твору як етапи конструювання ідентичності.....	36
Висновки.....	42
Список використаних джерел.....	44

Вступ

При формуванні картини світу у людини на певному етапі виникає питання власної ідентичності: національної, етнічної, культурної, соціальної тощо. Конструювання ідентичності для кожної людини є особистим процесом, адже воно передбачає самоусвідомлення своїх цінностей, переконань, бажань та потреб. На основі цього людина формує свою картину світу та ідентифікує себе з групами, у які входять особистості подібні до неї.

Процес конструювання ідентичності важко зрозуміти та описати, оскільки він передбачає багато особистого. У процесі самоусвідомлення людина може міркувати, аналізувати різні фактори, приймати рішення, про які не повідомить інших.

В художньому творі конструювання ідентичності є дійсно захоплюючим процесом. Автор твору виступає майстром, що сам створює образи своїх персонажів, визначає їх приналежність до певної групи, риси характеру, світогляд, звички та навички тощо. Конструювання ідентичності одного або декількох персонажів може впливати на сюжет твору, його проблематику, ідейний зміст, втілення авторського задуму тощо.

Актуальність роботи. Процеси конструювання ідентичності в сучасній вітчизняній художній літературі сьогодні особливо актуальні, оскільки тісно пов'язані з подіями, які зараз переживає Україна, та станом її громадян. Значна частина українців сьогодні переживає переформування власного світогляду, відчуває потребу асоціювати себе саме з українською нацією. Вивчення конструювання ідентичності в літературних творах дає можливість здійснення більш детального аналізу художнього тексту на всіх структурних рівнях. Роздуми та суперечки науковців з приводу значення ідентичності українців зачіпають не лише лінгвістичні, а й філософські категорії.

Анастасія Левкова – сучасна українська письменниця, редакторка, журналістка, менеджерка літературних проєктів. Її творчість відображає ті зміни, що відбуваються в українському суспільстві. Особливістю творчості А. Левкової є те, що її роботи близькі пересічному читачеві, змістовне

наповнення розкривається з позицій звичайного українця, який мешкає в рідному місті, має улюблену справу, родину, коло близьких людей.

Об'єктом дослідження є роман «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової.

Предметом дослідження є конструювання ідентичності в романі «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити особливості конструювання ідентичності в романі «За Перекопом є земля».

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- 1) охарактеризувати поняття ідентичності як важливої складової картини світу особистості;
- 2) здійснити аналіз національної ідентичності в українських художніх творах та літературознавчих дослідженнях;
- 3) виявити особливості конструювання ідентичності та їхнє відображення в художній літературі;
- 4) виділити історичні та соціокультурні аспекти роману «За Перекопом є земля»;
- 5) проаналізувати сюжетну лінію та систему образів роману «За Перекопом є земля»;
- 6) визначити самоідентифікацію та розвиток внутрішніх конфліктів персонажів твору як етапи конструювання ідентичності;

Основні методи дослідження: описовий, структурно-семантичний методи, метод компонентного аналізу, порівняння та узагальнення.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного аналізу художнього осмислення процесу конструювання ідентичності у творах сучасної художньої літератури.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що дослідження процесу конструювання ідентичності стане одним з нових етапів дослідження творів вітчизняної літератури, що порушує цю проблему.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 50 сторінок.

Розділ 1. Теоретичні засади конструювання ідентичності в художній літературі.

1.1. Поняття ідентичності як важливої складової картини світу особистості

Сьогодні відчуття власного «Я» у сформованій картині світу для людини набуває більш важливого значення, ніж у будь-які історичні часи. Так склалося, що у століття технологій, новітніх прогресивних розробок, штучного інтелекту становлення ідентичності особистості набуло важливого значення. Важко визначити, коли саме виник феномен ідентичності, адже він тісно пов'язаний з історією існування людини в світі. Осмислення власного «Я» у тому суспільстві, в якому живе людина, співвідношення себе з певними людьми або їхніми групами за однією або декількома характеристиками стало передумовою формування ідентичності. Шлях формування ідентичності налічує багато кризових періодів, коли думка людини може змінюватись діаметрально.

Неможливо визначити, до якого віку відбувається формування в людини, так званої, картини світу. Цей процес часто буває складним та довготривалим, може не припинятися протягом усього людського життя. Дослідники пропонують визначати картину світу, як спосіб або модель взаємодії людини з навколишньою реальністю. Дослідниця О. Є. Сапогова вважає, що картина світу – це «суб'єктивна гіпертекстова система (гіпертекстовий простір), яка здатна «структурувати» і зберігати інформацію індивідуального досвіду, що дає змогу встановлювати довільні зв'язки між будь-якими «інформаційними одиницями» і актуалізувати їх у процесі активності суб'єкта» [30]. Тобто завдяки картині світу людина не лише формує своє враження про довколишнє середовище, а й визначає власне місце у ньому.

Картина світу формується від моменту, в який людина починає себе ототожнювати з певним індивідом. Для формування картини світу і конструювання ідентичності важливим є розвиток людини у поєднанні з його різними ознаками. До форм розвитку належать:

- фізичний розвиток – анатомічний та фізіологічний розвиток людини як біологічної особистості;
- психологічний розвиток – формування у людини пізнавальних процесів, емоцій, сприймання, уяви, мовлення, мислення, пам'яті та волі тощо;
- соціальний розвиток – розвиток людини як громадянина-особистості, члена суспільства.

На формування ідентичності найбільший вплив має соціальний розвиток людини, її участь у житті суспільства, що виявляється у взаєминах з конкретними людьми та членами колективу. Людина набуває індивідуальності, коли стає учасником, а не лише спостерігачем подій, які відбуваються в навколишньому світі. Створення картини світу та подальшої ідентичності передбачає формування системи цінностей у духовному та соціальному житті, визначення та сприйняття статусу особистості. Ідентичність людини формується завдяки індивідуальним відмінностям, що утворилися внаслідок функціональних особливостей її інтересів, схильностей, рис характеру, темпераменту тощо. На світ людина народжується як біологічна істота, її особистість формується та дозріває у процесі індивідуального життя, проходячи складний і тривалий шлях.

Поняття ідентичності в науковому просторі з'явилося лише у 1950 році. Його ввів психолог Е. Еріксон, який розумів під ідентичністю процес організації життєвого досвіду людини в індивідуальне «Я» [46]. Сучасна гуманітарна парадигма надає наступне визначення поняття «ідентичність» – це психологічне уявлення людини про своє «Я», що характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальної самототожності і цілісності, ототожнення людиною самої себе (частково усвідомлене, частково ні) з тими чи іншими типологічними категоріями» [46].

Сьогодні ідентичність виступає своєрідним індикатором поділу та приналежності людей до певних груп в контексті «свій-чужий». Саме завдяки цьому людина може визначити своє місце в соціокультурному просторі. Ідентичність, по суті, є результатом процесу ідентифікації – співвіднесення

людини себе з групою людей, об'єднаних за певними ознаками. Основними складовими ідентичності є тотожність, постійність, спадкоємність від одного індивіда до інших. Конструювання ідентичності буде ефективним лише в тому випадку, коли воно відбувається під впливом вільного волевиявлення людини, а не примусово.

Формування ідентичності відбувається у співвідношенні з часопросторовими умовами та є постійно змінним процесом. У відношеннях людини та її оточення постійно відбуваються трансформації, які забезпечують безперервність процесу формування ідентичності. Сім'я, етнічна група, суспільство, громада, нація та цивілізація – це різнорівневі площини, на яких формується ідентичність. Деякі з них можуть бути змінними, причому це може відбуватися як по волі людини, так і поза людською волею.

Науковці виділяють наступні основні види ідентичності:

- психофізіологічна ідентичність – єдність і спадкоємність фізіологічних та психічних процесів і властивостей організму [11, с. 52];
- самоідентичність або особиста ідентичність – співвіднесення власної особистості із певними змістовними наративами, визнання власного «Я»;
- соціальна ідентичність – усвідомлення людиною себе належною до якоїсь суспільної спільноти [11, с. 52]. Цей вид ідентичності дозволяє людині не лише самовизначитись, а й налагодити комунікативні зв'язки з іншими.

Соціальна ідентичність має багато різновидів: амбівалентна, групова, етнічна, національна ідентичність, політико-громадянська, просторово-територіальна, релігійна, соціокультурна тощо. Національна ідентичність – це стійке відчуття належності людини до певної нації. Концепція національної ідентичності в сучасних умовах глобалізації у різних країнах має різне значення. Особливо актуальним це поняття є для народів, які стикаються із загрозою втрати своєї ідентичності. В Україні питання національної ідентичності знаходилося на різних стадіях у різні етапи історичного розвитку. З отриманням незалежності, після розпаду, СРСР Україна вступила в новий період, коли національна ідентичність відіграє важливу роль в українському

суспільстві, виступає однією з основ української державності, існування країни в цілому. Переживаючи важкі часи боротьби з російським агресором, українці усвідомлюють, що від їхньої національної ідентифікації залежить майбутнє всієї країни.

Від ефективності процесу формування активної та мобільної розвиненої особистості значною мірою залежить виконання завдань, які стоять перед суспільством на сучасному етапі. У зв'язку з розвитком ідентичності особистості необхідно враховувати багаті ідеї сьогоденного досвіду. Конструювання ідентичності відбувається не лише всередині людини, а й у її відносинах і діяльності в суспільстві, виступає результатом життєвого досвіду, визначає її вчинки та внутрішні почуття.

1. 2. Національна ідентичність: особливості та думки дослідників

Поняття національної ідентичності доволі складне. В теоретичному аспекті воно тлумачиться, як розгалужений комплекс історичних уявлень індивідуальних або групових міжособистісних зв'язків, що покладається в основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей [9]. У зв'язку із визначенням національної ідентичності людина починає визнавати себе належною до визначеної нації, як окремої самобутньої спільноти. Людина при ідентифікації себе з певною нацією визнає та приймає її мову, історію, територіальне розташування, культуру, історичну пам'ять, визнає та поважає національні традиції, міфи, об'єкти поклоніння, розуміє та прагне розвивати національну ідею в тому чи іншому вираженні.

Одним із важливих чинників поведінки людини є відчуття своєї нації та причетності до неї. Воно може стати мотивацією до певних вчинків, думок, волевиявлення. Неможливо знати всіх представників своєї нації, особливо в сучасному суспільстві, але між представниками однієї нації завжди існує певна солідарність, взаємодопомога, повага та надання переваги в різних суспільних відносинах. Сила солідарності людей однієї нації може бути доволі міцною, особливо вона проявляється в періоди тяжких випробувань. Людина, асоціюючи себе з певною нацією, підсвідомо наділяє себе перевагами, які виділяють представників такої нації, а також може визнавати в себе наявність характерних недоліків. Важливим моментом є оформлення державності нації. Коли нація отримує статус у геополітичному просторі, закріплену та визнану країну, територію, мову, вона перестає бути розрізненою. В сучасному суспільстві визнання незалежності країни є потужним кроком зміцнення нації.

Національна ідентичність – ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає в результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а

також прийняття групових норм і цінностей [13]. Першим кроком на шляху до здобуття національної ідентичності є національна свідомість. Саме вона заглиблює людину в ту сферу цінностей, ідей та культурних смислів, що сприймаються значною групою людей, яких можна назвати нацією. Тобто ідентичність не може виникнути безпідставно. Її конструюванню передують складні процеси.

Утворення нації є одним із таких процесів. Слово «нація» етимологічно сягає корінням до Стародавнього Риму, але дослідження націй, їхнє виникнення, еволюції тощо почалося набагато пізніше. В ході таких досліджень більшість науковців дійшла висновку, що національна ідентичність, тобто ототожнення людини самої себе або іншими з представниками певної нації, є комплексним та багатовимірним поняттям. Оскільки нація є самобутньою істотою, яка володіє власними аспектами, такими як історія, культура, мова, історична пам'ять, традиції, міфи, об'єкти поклоніння, а також територія, то всі вони в тій чи іншій мірі є чинниками, що впливають на формування національної ідентичності. Саме ці чинники – всі разом або деякі з них окремо – обумовлюють конструювання національної ідентичності.

Національна ідентичність може вибудовуватись на двох рівнях: індивідуальному та колективному. Індивідуальний рівень здобуття національної ідентичності стосується окремої людини, що формує особистісні та соціальні аспекти своєї самототожності, намагаючись досягти балансу між співвідношенням себе та суспільством, яке оточує. Колективна ідентичність передбачає наявність фундаментальної подібності в людей, що належать до однієї нації. Колективна національна ідентичність може проявлятися у солідарності осіб однієї національності, відносин як всередині країни, де вони проживають, так і за її межами, спільній діяльності, розвитку схожих характеристик тощо. Кожна нація має свій шлях розвитку. Деякі з них подібні, деякі – суто індивідуальні. Становлення національної ідентичності може

відбуватись шляхом планомірного творення, а може йти через пригнічення та спротив.

Національна ідентичність передбачає форми колективного самосприйняття, поведінки, ідей та прагнень, які поділяють особистості, що відносять себе до цієї нації. Це передбачає існування психологічної та культурної однорідності серед представників кожної нації, формуючи думку дослідників стосовно того, що націю можна вважати колективною особистістю з характеристиками, які притаманні особам, що ідентифікують себе з нею. Кожній нації притаманний особливий баланс внутрішнього виявлення національних особливостей та зовнішній, який можна спостерігати через колективну поведінку. Національна ідентифікація в контексті приналежності може розповісти про різні аспекти суспільного життя, притаманні певній кількості людських одиниць, що створюють окрему націю.

Теоретичне обґрунтування національної ідентичності має витоки в Європі другої половини XVIII століття. Саме тоді утворювались соціальні течії, які визнавали певний набір характеристик, що виступає в якості національного характеру, який обумовлює націю. Національна ідентичність є засобом, за допомогою якого культура визначається через обмежені, есенціалізовані поняття «буття» [26]. В цьому аспекті національна ідентичність пов'язується із поняттям громадянства. Тобто процес національної ідентифікації є доволі складним, який відбувається не лише на внутрішньому, моральному, духовному, психологічному тощо уявленні людини, а ще й передбачає колективний вплив.

В літературно-філософському дискурсі проблеми національної та культурної ідентичності часто бувають пов'язані між собою. Ці питання почали більш детально досліджуватись вченими, літераторами, філософами в XIX столітті. У XXI столітті проблема національної ідентичності набула високої актуальності, незважаючи на стрімку глобалізацію, зміщування

кордонів, можливість вільно обирати місце проживання, мову, партнера тощо.

Однією з відомих дослідниць сучасної національної ідентичності є Монтсеррат Гібернау. Вона народилась в Барселоні, є каталонкою, що вже передбачає її інтерес до національної ідентичності. У праці «Ідентичність націй» дослідниця вказує, що до основних ознак національної ідентичності належать її тяглість та унікальність [34]. Сутність першої ознаки розкривається тим, що нація, як спільнота, має корені в минулому, але прагне піднесення, соціального та культурного розвитку в майбутньому. Тобто нація несе свої властивості крізь період часу. Другою особливістю дослідниця вважає тісне об'єднання групи індивідів навколо спільного походження та історії, власної території, що може бути об'єднана однією країною, спільною мови та походження, а також цінностей та традицій, у глобальному розумінні – долі. Представники однієї нації усвідомлюють свої етнічні особливості, культурні подібності всередині та відмінності від представників інших націй. Тому в процесі національної ідентифікації та самоідентифікації часто зароджується процес поділу людей на «своїх» та «чужих» за національними ознаками. Процес національної самоідентифікації набагато вищий за буденні аспекти буття, він передбачає наявність трансцендентного виміру, долучаючи людину до вічності, як представника певної нації.

М. Гібернау досліджувала також сучасні обговорення поєднання нації та культури, збереження національних ідентичностей та інтеграції етнокультурного різноманіття. Дослідниця вважає національну ідентичність потужним політичним фактором у сучасному суспільстві, незважаючи на процеси децентралізації, міграційні потоки, інші політичні та етнографічні зміни, які відбуваються у світі.

Ентоні Д. Сміт у книзі «Національна ідентичність» аналізує природу, причини і наслідки формування національної ідентичності як колективного

феномена [44]. Він вважає, що тенденцією XX століття стало відродження націоналізму, що можна простежити у процесах існування та розпаду СРСР та деяких європейських країн. У книжці «Етнічне походження націй» Ентоні Д. Сміт аналізує ситуацію становлення національної ідентичності в історичні періоди, що передували новому національному аспекту в сучасному світі [44]. Вчений вивчає природу, причини та наслідки формування національної ідентичності як колективного феномену. В поле його досліджень входять соціальні та історичні чинники, за допомогою яких можна відстежити процеси виникнення національної ідентичності, враховуючи етнічну основу, традиції, міфи, колективну пам'ять. У створенні національної ідентифікації важливими аспектами Сміт вважає культуру, мову, традиції. Ці категорії, принесені з минулого, в сучасному суспільстві впливають і на соціальні, і на політичні процеси.

Серед українських дослідників варто відмітити наступних. Володимир Моренець у праці «*Tertium non datur*» вказує на шляхи витоку української ідентичності. За радянських часів поняття націоналізму сприймалось як клеймо, а лексема «націоналіст» звучала образливо. Українські митці слова, такі як М. Рильський, В. Симоненко, В. Коротич, М. Вінграновський постраждали морально та фізично через свою боротьбу за українську національну ідентичність.

Іван Лисий у монографії «Концепт національної ідентичності в дослідженнях культури» аналізує елементи національної картини світу. На думку автора, вони являють собою концепти, які глибоко занурені в національну культуру. Також І. Лисий ставить питання, чи можна розглядати мову в якості такого концепту. Він підкреслює, що для визначення ідентичності і сьогодні відчувається «брак дефінітивних конвенцій» [21], саме тому спостерігаються відмінності у трактуванні цього поняття різними дослідниками. Аналізуючи думки різних вчених І. Лисий доходить висновку, що найчастіше ідентичність трактується як індивідуальна іпостась, хоча це

поняття набагато ширше. В інших працях І. Лисий розглядає проблематику національної філософії та ідентифікації національної філософії.

Володимир Панченко в роботі «Микола Зеров: формування української ідентичності» зауважує, що літературні біографії українських письменників можуть стати якісним матеріалом для вивчення питання національної ідентичності. Кожен з них йшов своїм шляхом до вибору та визнання національної ідентичності. Микола Зеров звернувся до неї, незважаючи на те, що деякі аспекти його життя могли стати перешкодами на цьому шляху, наприклад, в родині Зерових спілкувались російською мовою, але від матері ніби йшов український дух. Вона несла нащадкам описи українських культурних традицій, народні пісні, фольклор тощо [31]. Пізніше Микола увійшов в історію української літератури як автор, що у своїх творах утверджував національну українську ідентичність.

Частина українських дослідників присвятила свої праці становленню та розвитку національної ідентичності в літературі: Семенова Д. «Чуже» та «Інше» в дослідженні націокультурної ідентичності в літературних творах: спроба концептуалізації термінологічного поля», Семків Р. «Самоусвідомлення, ідентичність та їх співвіднесеність із формами комізму в художній літературі: формулювання гіпотез», Агеєва В. «Пам'ять, спогад та ідентичність: досвід сучасної української літератури», Скурчевський Д. «Нація в дискурсі сучасної гуманітаристики. Погляд із точки зору Центрально-Східної Європи» та інші.

В глобальному розумінні конструювання національної ідентичності не може бути примусовим, але історія знає тисячі випадків, коли людям політична система нав'язувала ті чи інші національні орієнтири, які вигідні владі, тобто нав'язувала шлях національної ідентифікації. Шлях конструювання та подальшого виміру національної ідентичності значною мірою залежить від оточення, в якому перебуває індивід. Суспільство, в якому зосереджені представники декількох національностей, дає змогу людині

отримати більше знань та досвіду для подальшої ідентифікації національних груп, розподілу їх на «свої» та «чужі» [28]. Серед багатьох варіантів конструювання національної ідентичності П. Мовчан виділяє дві провідні тенденції:

- національна ідентифікація особистості з однією національною групою, до якої людина відносить себе з самого початку свого національного самоусвідомлення. Саме така форма ідентифікації може бути поштовхом до розвитку націоналізму або сепаратизму, якщо прийматиме критично гострі форми;

- національна ідентифікація особистості з іншою національною групою, результатом якої стає прийняття норм, мови, звичаїв іншої національної групи до повного співвідношення себе з представниками.

Однією з найбільш важливих особливостей національної ідентичності є її властивість змінюватись з часом. Такі зміни можуть бути викликані різними факторами, до яких можна зарахувати: історичні події (зміни владних режимів, територіальних устроїв країн, революції, війни); соціально-економічні зміни (піднесення або спад економічного розвитку, а також спричинені цими явищами міграції); культурні впливи (вплив на свідомість людини культурного середовища, в тому числі і сучасний вплив медіа, маніпуляція свідомістю тощо); політичні зміни (будь-які політичні зміни позитивного чи негативного характеру як всередині країни, так і поза її межами); рівень освіти (формування національної ідентичності приходить через знання та вивчення історичних та культурних пам'яток, подій, змін тощо, і навпаки – людям з низьким рівнем освіти легше нав'язати певні стереотипи, щоб вплинути на процес національної ідентифікації).

Українська нація зароджувалась та розвивалась в умовах відсутності держави, шлях її становлення є специфічним та й досі незавершеним, тому питання конструювання національної ідентичності для українців залишається актуальним і сьогодні. Важливою для формування української нації є національна культурна спадщина, яка збереглася в українській мові, культурі,

традиціях, народній творчості, що створюють відчуття спільності серед українців, близькість до єдиного коріння. Також українців об'єднує історична пам'ять, яка акумулює події та особливості часів Київської Русі, козацтва та Гетьманщини, боротьби українців за незалежність у XIX та XX століттях тощо, стаючи часткою національної пам'яті, виступаючи однією зі складових національної ідентичності. Українці змогли зберегти свою мову та культуру, незважаючи на впливи інших культур та країн, розділення та пригнічення, що свідчить про їхню етнічну єдність.

Одним із найважливіших етапів становлення української нації виступила свідомо боротьба за політичну незалежність, яка найбільш істотний вплив зазнала після розпаду СРСР у 1991 році, коли українці отримали свою країну із державними, політичними, економічними кордонами, які окреслили її територію.

Українцям притаманна національна ідентичність, в основу якої покладене відчуття та бажання самоідентифікації окремих осіб та груп людей Представників інших національностей, які проживають в Україні і відчують себе частиною української політичної спільноти, ідентифікують себе з представниками української нації, хоча етнічно до неї не належать. Також з отриманням незалежності Україна отримала змогу створити власні державні інституції, правову систему тощо, що також виступає чинником формування української нації.

Отже, переважна більшість дослідників вважає, що національна ідентичність має ряд характеристик, таких як історія, культура, мова, історичний досвід, етнічні особливості, система спільних цінностей та ідеалів. Побудова національної ідентичності майже завжди є складним та тривалим процесом, а його учасники можуть асоціювати себе з представниками тієї чи іншої нації під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

1. 3. Особливості конструювання ідентичності та їхнє відображення в художній літературі

Конструювання ідентичності в художньому дискурсі складний та кропіткий процес. В українській літературі конструювання ідентичності використовується письменниками та поетами сотні років, підкреслюючи різні суспільні механізми, за допомогою яких виділялись та формувались національні, культурні етнічні категорії. В межах художньої літератури процес конструювання ідентичності відбувається на різних рівнях: безпосередньо в тексті твору, через дійових осіб, сюжетну лінію. Для конструювання ідентичності автори широко використовують мовні та образні засоби.

Конструювання ідентичності в художній літературі тісно пов'язано із такими категоріями, як історія та пам'ять. Процес становлення ідентичності передбачає формування уявлень представників нації про себе, як про окрему спільноту. Такі люди пов'язані між собою не лише національними особливостями, а й однією територією, спільними уявленнями про етнічні процеси, колективними спогадами, що передаються з покоління в покоління. Поняття індивідуальної та колективної історичної свідомості безпосередньо впливають на процес формування ідентичності у представників нації та подальшому його відображенні в художній літературі. На думку французького історика П. Нора, що є автором концепції «Місця пам'яті», «історія схоплюється пам'яттю, що, у свою чергу, створити основу нашої національної колективної пам'яті» [38]. В ході історичного розвитку події, які є важливими в житті нації, переходять спочатку у площину історичної, а потім літературної нарації, що допомагає зберегти їхнє значення для прийдешніх поколінь. Літературні тексти допомагають зберегти уявлення нації про себе.

Наприкінці ХХ століття, в момент отримання незалежності, Україна опинилась у ситуації, коли колективна національна свідомість відрізнялась від індивідуальної. У пам'яті нації були закарбовані історичні моменти її

розвитку, а більшість пересічних українців важко ставала на шлях конструювання ідентичності, оскільки над ними висів тягар радянського пропагандистського механізму. Художня література стала одним із засобів, що зміг вплинути на свідомість українців, передати їм національні основи буття, історичні спогади тощо.

Процес конструювання ідентичності в художній літературі передбачає декілька різновидів:

- конструювання індивідуальної ідентичності – створення авторами художніх творів дійових осіб з унікальними характерами, ідентичність яких проявляється через висвітлення думок, мрій, цілей, досвіду. Письменники можуть досліджувати дії персонажів, їхній психологічний стан, внутрішні конфлікти тощо. Все це є кроками до моделювання ідентичності читача, який буде прагнути розуміти сутність літературних персонажів, встановлювати асоціативні зв'язки з ними;

- конструювання колективної ідентичності – відображення в художніх творах національної ідентичності групи людей, у процесі якого автори можуть застосовувати символи, мотиви, теми, що допомагають розкрити етнічні, культурні, історичні аспекти національної спільноти;

- моделювання ідентичностей за допомогою їхнього перетину – взаємодія в художньому творі різних ідентичностей, що може стати поштовхом читачеві для більш якісного розуміння своєї сутності, співвідношення себе з персонажами літературних творів за національними ознаками;

- рефлексія ідентичності – дослідження авторами художніх творів процесу становлення і вираження ідентичності в контексті їхньої тематики та проблематики, розвитку сюжетної лінії, поетики тощо. В цьому контексті письменники подають наративи про природу ідентичності, її становлення та

перетворення, вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на формування ідентичності в окремих представників нації.

Одним із важливих засобів створення ідентичності в художньому творі є національні образи, символи, мотиви, стереотипи. У підсвідомості людей різних націй, існують певні символи, пов'язані з конкретним народом. Палітра таких символів достатньо різноманітна, тому в художньому творі автор може підібрати ті, які відповідають його контексту та авторському задуму.

Основною функцією національних стереотипів у творі художньої літератури є вплив на формування очікувань читачів. При зверненні до художнього тексту читач може мати ставлення або уявлення про представників окремої нації або культури, а в процесі прочитання підкріпити або змінити власні враження. Вплив художньої літератури в цьому сенсі не є однобічним, адже автори можуть як підтверджувати, так і спростовувати певні національні стереотипи. Персонажі будь-якого твору перебувають у тій історичній, політичній, суспільній площині, яка відповідає їхньому образу. Навантаження літературного героя певним характером та набором якостей сприяє створенню ідентичності не лише в самому творі, а й може мати вплив на читача. Дослідження автором традицій, цінностей, співвідношення минулого і теперішнього часів сприяє створенню національного простору в літературному творі.

У творах художньої літератури в процесі конструювання ідентичності знаходять місце історичні факти, задокументовані відомості, спогади. Таким чином, література може різнобічно вплинути на процес формування ідентичності читача, завдяки процесу конструювання ідентичності в самому творі.

Розділ 2. Створення ідентичності в романі «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової

2.1. Роман «За Перекопом є земля»: історичні та соціокультурні аспекти

Авторка роману «За Перекопом є земля» Анастасія Левкова народилась в Угорщині, навчалася в Києві, стажувалась в Парижі, жила у Львові, проте з Кримом її пов'язують багато спогадів. Як зазначала письменниця, задум створити художній твір про Крим з'явився в неї у 2012 році. В цей рік вона подорожувала півостровом, вперше відвідала Бахчисарай, де мала змогу мешкати в будинку, що належав кримським татарам. Атмосфера міста, спілкування з родиною, яка її прийняла, відомі та невідомі споруди – Ханський палац і оселі місцевих мешканців – справили на Левкову неабияке враження. В неї народилась ідея створити про Крим художній репортаж, який у той час був доволі популярним жанром в українській літературі. Згодом, цей задум трансформувався в ідею написати книжку, причому не простенький твір белетристики, а роман, який у чомусь можна буде вважати присвяченим Криму.

Варто зауважити, що велика кількість людей мистецтва звертались у своїх творах тим чи іншим чином до Криму. Крим – це не просто півострів, це унікальний культурно-історичний простір, якому притаманно багато якостей як географічного, історичного, так і соціального, ментального характеру. Крим століттями привертав до себе погляди багатьох людей, породжував воєнні конфлікти за право володіння цією територією. Отже, не дивно, що півострів став художнім простором в українській літературі. До теми Криму звертались Леся Українка, М. Коцюбинський, пізніше – В. Підмогильний, М. Хвильовий, Петро Панч, Остап Вишня, Р. Іваничук, Віктор Петров-Домонтович та інші українські письменники.

У 2012 році відбулося знайомство Анастасії Левкової з кримським татариним Алімом Алієвим, яке стало важливим кроком на шляху до написання роману. У лютому 2013 року письменниця відвідала Крим, мешкаючи на території резиденції від Центру культурного менеджменту, поринаючи в культурне середовище півострова. У 2014 році відбулася анексія Криму, а письменниця поступово формувала сюжет роману, який спочатку задумувався, як твір про дівчину-переселенку. Авторка зауважує, що користувалась у тому ж році можливостями відвідувати Крим, розуміючи, що в скорому майбутньому це не можна буде зробити.

Як зазначає Анастасія, остаточно концепція роману була сформована у 2015 році, а передумови для створення назви виникли раніше. У лютому 2013 року, збираючи матеріал для майбутньої книги, авторка неодноразово чула від кримчан фразу: «За Перекопом землі нет» [18]. Сенс цієї приказки розкривається в різних значеннях, адже Крим відокремлений від материкової частини континенту не лише географічно, природно, а й емоційно, на ментальному рівні. Перекоп – це назва міста і фортеці на Перекопському перешийку, який з'єднує Крим із материком. Сьогодні цих об'єктів вже не існує. Спочатку Перекоп був розташований біля переїзду через Перекопський рів і вал, розташований на південному напрямку, а після анексії Криму Росією – на північному [12]. Перекоп – слов'янська назва, що є калькою від татарського Ор-Капи («Ворота на рову») та Ор («рів») [12]. Місцевим мешканцям Криму може бути байдуже, що відбувається за Перекопом, адже вони живуть на півострові своїм життям. Ця фраза підкреслює не лише думку, а й настрої суспільства Криму, особливість його соціуму.

Письменниця пояснює, що глибинний зміст фрази «За Перекопом землі немає» розкрився їй лише у 2014 році, після анексії півострова. Насправді, не лише кримчанам було байдуже на мешканців материкової частини. Українці також не цікавились саме життям на півострові, їхню увагу привертала гори та море, а ось землі за Перекопом, такої, де живуть люди, ніби не існувало. У

назві роману авторка підкреслила, що за Перекопом – по обидві його сторони – є земля. Важливість долі півострова після його анексії підкреслюється реплікою одного з героїв роману: «За Перекопом землі немає? А з якого боку немає?» [19]. Не тільки анексія, а й повномасштабне російське вторгнення показало, що земля за Перекопом є не лише для кримчан, а й для мешканців континентальної України. І вона є настільки рідною для них, що вони ладні захищати її зі зброєю в руках.

Авторський задум трансформувався в процесі написання роману, письменниця каже, що на початку роботи вона не могла уявити, яким буде готовий текст наприкінці. Найсуттєвіші зміни відбулися під час написання діалогів, вони стосувалися саме мови, якою спілкуються персонажі. Спочатку значна частина діалогів була написана російською мовою. Особливо це стосувалося промов тих персонажів, які засуджують українське та здійснюють пропаганду російського. Авторці було важко передати українофобські настрої українською мовою, такі промови здійснювались саме російською, демонструючи глибину ситуації, яка складалася на півострові. Спочатку російські фрази А. Левкова вважала прийнятними, адже в романі чимало реплік прописано кримськотатарською. Оскільки російська мова є однією з тих, якою активно спілкувалась у Криму значна кількість людей, такі діалоги відтворювали реальність життя півострова. Відповідно до авторського задуму, перехід з російської мови на українську мав ілюструвати вибір ідентичності персонажами твору. Але в останній рік роботи над твором авторка вирішила прибрати російську мову з тексту. На цей вибір повпливало повномасштабне російське вторгнення в Україну, а також те, що текст твору не сприймався цілним через вкраплення російських фраз. Тому значна частина тексту, написана російською або кримськотатарською, а в остаточному варіанті переписана українською.

Письменниця вважає, що значний шлях пізнання Криму українцями пройдений після 2014 року. Катастрофа анексії півострова спіткала

мешканців материка до розуміння, що кримськотатарська культура, як і сам Крим, потребують глибинного пізнання. За Перекопом існують не лише море і гори, там є земля.

Роман, який підлягає дослідженню в дипломній роботі, окрім основної назви містить своєрідний підзаголовок – «Кримський роман», який можна вважати авторським жанровим самовизначенням [39]. У творі Криму приділено багато значень. Авторка вживає саме поняття «Крим» у декількох значеннях. Він позначає локацію, вказуючи на місця подій, які відбуваються в Бахчисараї, Сімферополі, Партеніті та інших місцях півострова. В метафоричному сенсі поняття може викликати асоціації із краєм світу, на що натякає фраза, від якої утворено назву роману. В той же час, Крим – це епіцентр важливих подій для декількох народів, місце прехрестя, але не злиття їхніх культур. Часто Крим є місцем, куди тягне людину, незважаючи на ірраціональність такого потягу.

У визначенні «кримський роман» міститься не лише направлення жанру, окреслене авторкою. Це так звана гра слів, що приховує значення стосунків, які зав'язувались у Криму курортниками під час відпочинку. Втім, твір описує далеко не курортні інтриги, тому можна сказати, що авторка натякає на роман із самим Кримом. У цьому контексті критики різняться в думках. Частина вважає, що Крим у романі А. Левкової може належати до персонажів твору. Інші думають, що Крим належить до топосів – місць загального визначення, які використовуються не лише для локалізації фізичної складової простору, а й для фрагментації його соціальної складової, щоб відтворити в деталях його багатомірність. Часопростір твору охоплює значну частину життя головної героїні, яка виступає в ролі оповідачки.

Щодо критичної оцінки та жанрового визначення особливостей роману, то Р. Семків називає його «інтелектуальним», «етнографічним», «історичним» романом [7, с. 71], К. Подоляк визначає як «художній протокол» [7, с. 71], А. Алієв називає твір «путівником по Криму» [7, с. 71].

Літературознавиця Б. Романцова визначає жанр роману як «роман дорослішання» [7, с. 71], що можна вважати однією з форм роману виховання, доволі популярного в сучасній українській літературі. У творі дійсно розкривається шлях становлення особистості головної героїні та її близьких друзів, твір охоплює послідовно хронологічні періоди її життя, відзначаючи їхні особливості.

Основні події твору відбуваються в містах, які розташовані далеко від моря та не є місцем курортного відпочинку – Сімферополі, Бахчисараї тощо. У їхнє зображення авторка вклала свій чи не десятирічний досвід дослідження півострова та його життя, зупиняючись на важливих моментах. У романі можна побачити детальні описи українських весільних традицій, а також кримськотатарських: нікях, тобто сватання, весілля, виховання дітей, ставлення до старших членів родини, що є найбільш поважними та авторитетними.

Анастасія Левкова, на прикладі кримськотатарської родини подружки головної героїні, демонструє такі важливі процеси, як депортація кримських татар, їхній довгий шлях повернення додому та роки поневірянь, що за ним слідували: «У 1968-му дідусь, син Аніфе-біта, вперше прибув з друзями до Криму. Пробували влаштуватися на роботу, але за тиждень їх арештували та вислали в Узбекистан. Вони поверталися знову – і знов те саме... Серед кримських татар, які приїхали в Крим на зламі 1960-х – 1970-х, було звично після молитви на дува благати Всевишнього, щоб дозволив лишитися в Криму, щоб дали прописку, щоб була робота... А улюблена рольова гра дітей була – «у паспортний стіл» [19, с. 8].

Роман показує етнічний простір кримських татар, особливості їхнього життя, національної кухні: «Я любила і чибереки, і янтик, і татараш, і кобете» [19, с. 11]. У відтворенні дитячих спогадів простежуються релігійні особливості Криму, що містилися у традиційному способі ведення життя кримських татар: «Часом Аніфе-біта брала зі столу старезну книжку і,

розгойдуючись уліво-вправо, читала. Вона народилась на початку століття, володіла арабицею і могла читати Коран. Цей Коран був дуже старий, великий, важкий і неймовірно красивий, з візерунками...» [19, с.14].

Книга містить багато глибоких географічних порівнянь, аргументованих з точки зору оповідачки: Севастополя та Бахчисарая, Сімферополя та Джанкою, Москви та Києва. Підкреслюючи автентичність кримської складової твору, письменниця подає власні назви в тому вигляді, в якому їх використовують мешканці Криму: «Сімфік» замість «Сімферополь», «Севас» замість «Севастополь», «Бахчик» замість «Бахчисарай».

На думку дослідниці роману О. Вісич, ще одним топосом твору можна вважати Київ. Столиця України є своєрідним виразником ментальної складової континентальної частини України, символом боротьби та важливою складовою шляху самоідентифікації героїні. На питання батька щодо бажання поїхати вчитися до Москви вона відразу відповідає негативно, стосовно Києва обіцяє подумати. Героїня є оповідачкою тих важливих для України подій, свідком яких вона стає. Оксана простежує шлях від Помаранчевої революції, яка не лишила глибокого сліду в її душі, до Революції Гідності, учасницею якої вона стає.

Важливим елементом роману є його політична складова. Для формування топосу Криму авторка використовує не лише описи подій, що трапились, а і їхнє співставлення. Для сучасних українців фраза «Крим – це Україна» стала знаковою, але Левкова ніби натякає, що 2014 рік мав стати роком активного втручання в життя півострова і на те, що Україна саме в цей час мала зробити рішучий крок. Ігнорування не є синонімом толерантності, це демонструється не лише на прикладі політичних подій, а й соціальних – життя кримськотатарської родини. У сприйнятті сучасного українця роман може виявитися більш ефективним, незважаючи на те, що авторка його писала майже десять років. Сьогодні стає очевидним, що натяки письменниці

не є марними, і наслідок деяких обставин свідчить, що треба діяти тут і зараз, не відкладаючи вирішення важливих питань на потім.

Важливим є те, що в романі письменниця відтворила картину реального життя Криму в період перед його анексією. Взявши інтерв'ю більш, ніж у двохсот мешканців півострова, Анастасія Левкова змогла продемонструвати не лише настрої його мешканців, а й роботу машини російської пропаганди, яка сприяла процесу окупації півострова. За згадками авторки, частина її респондентів із осторогою відносилися до так званої «бандерівщини», проте, не вбачали, що Крим має вийти зі складу України. На їхню думку, Крим має бути у складі України без процесу нацифікації, про який невпинно віщали джерела пропаганди, але на це зверталось недостатньо уваги, як і на плітки про те, що російська мова буде заборонена для спілкування, навіть на побутовому рівні.

Слід зауважити, що в українській літературі кримська тема стала актуальною у XXI столітті, але нових сенсів вона набула вже після 2014 року, тобто після анексії Кримського півострова. У 2014 році вийшов український переклад роману «Омріяний край» англійської письменниці Л. Хайд, який присвячений депортації кримських татар, довгому шляху їхнього повернення на рідну землю та болючим відчуттям дійсних реалій після прибуття на місце. У 2018 році світ побачив роман А. Куркова «Сірі бджоли», в якому автор одним із перших українців описує Крим після його анексії. У жанрі фентезі, що межує з антиутопією, кримська авторка С. Тараторіна у своєму романі 2023 року «Дім солі» описала особливості життя на окупованому півострові. Критикині Віра Агеєва та Богдана Романцова вважають, що роман Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» є найбільш повним та великим твором української художньої літератури, що концентрує особливості життя півострова, охоплюючи десятиліття з його історії та життя його мешканців. Ця книга – яскравий приклад унікального поєднання суспільної та особистісної історії Криму в першій чверті XXI століття. Така

глибока концентрація характеристик рідко зустрічається, і саме тому варто вважати це видання важливою подією в сучасній українській літературі. На думку дослідника І. Котика, роман виявився таким, що випередив свій час, продемонструвавши актуальність вже після подій, що трапилися в Криму, на тлі того, що відбувається в Україні після повномасштабного російського вторгнення.

Роман «За Перекопом є земля» охоплює події, які відбуваються з початку 90-х років минулого століття і до 2014 року, з періодичними згадками про минуле, що стосуються біографії предків головних персонажів. Ці згадки містять дійсно трагічні моменти, такі як депортації, розстріли, ув'язнення, втрату майна, і в той же час, елементи родинних історій спілкування, стосунків. Важливим є те, що письменниця звертає увагу на період української незалежності. Він виявився досить важливим для кримчан, зокрема кримських татар, які в різні часи переживали різні стадії необхідності захисту своїх прав. Історичний та соціальний підтекст сплітаються в концепції твору в єдине ціле, висловлюючи авторську думку стосовно того, що земля не може існувати без людей, як і люди без землі. Ці категорії взаємопов'язані, а деякі історичні моменти можуть здаватися неважливими, але в кінцевому результаті, виявляються вирішальними.

2.2. Ідентичність як вибір у романі «За Перекопом є земля»

Роман «За Перекопом є земля» складається із трьох частин: що мають назви «Бир заманда бар экен, бир заманда екъ экен...» («Чи було колись, чи не було...»), «Кам'яне серце» (Таш юрек), «Ине бою къ адар ел кечкен» (Пройшов шлях завдовжки з голку) [19], а також післямови та подяки авторки. Події відбуваються здебільшого в Криму та викладені у хронологічній послідовності відповідно до особистої лінії життя головної героїні з короткими відступами, що є репрезентативними екскурсами у її минуле або її близьких людей. Завдяки таким відступам авторка пояснює певні події, їх наслідки або послідовність. Оскільки мова йде від особи головної героїні, то такі авторські коментарі є прихованими, а не прямими наративами.

Перша частина твору розповідає про дитячі та шкільні роки головної героїні та її друзів. Друга частина охоплює період студентського навчання, коли виїзди з Криму, частіше до Києва, стають більш регулярними. Третя частина розповідає про початок самостійного дорослого життя Оксани Утаєвої, її свідомий вибір, завершення періоду самоідентифікації, що відбувається на тлі таких подій, як анексія Криму та подальші зрушення в Україні.

Композиція із трьох частин, в якій події відображаються в хронологічній послідовності, відповідає характеристикам жанру роману виховання. Слід зауважити, що твір має дидактичну складову, завдяки чому його також слід зарахувати до цього літературного жанру. Післямова у співвідношенні з тими важкими подіями, які відбуваються зараз в Україні свідчить про те, що шлях ідентифікації, пройдений головною героїнею та іншими персонажами твору, сьогодні став одним зі шляхів розвитку особистості для значної частини українців.

Розповідь у романі ведеться від першої особи, від імені головної героїні. Оксана Утаєва – етнічна росіянка, яка провела дитинство в Криму,

там ходила до дитячого садочка, потім школи, проходячи від початку по шаблях становлення особистості.

Виписуючи свої дитячі спогади, Оксана деталізовано розповідає про членів своєї родини: батьків, дідусів та бабусь. Із розповідей дівчини дізнаємось, що родині притаманний дещо авторитарний вплив чоловіків. Поруч з ними живуть бабуся та дідусь, якого батько Оксани любить, як власного, хоча це батьки його дружини: «Тато міцно дружив з дідусем, своїм тестем, – у ранньому дитинстві я думала, що бабуся – це мамина мама, а дідусь – татів тато. Потім виявилось, що його власний батько загинув через виробничу травму, коли тато був іще підлітком» [19, с. 18]. Батько Оксани попав до Криму, будучи солдатом. Пізніше він неодноразово каже, що відразу захотів залишитися тут жити, побачивши Анну, зрозумів, що то його доля, а майбутнього тестя одразу прийняв за батька. Оксані здавалось іноді, що тато жив з ними через дідуса, і не зміг би покинути ніколи дружину. З розповідей Оксани стає очевидним, що її батько має запальний характер. Дівчинка в деяких випадках боїться його, адже він дозволяє собі не лише кричати на неї, а й піднімати руку. «У перші роки життя я засвоїла: якщо треба спілкуватися з татом, краще робити це через маму: вона була моїм містком до нього...» [19, с. 19].

Ставлення батька Оксани до мами шанобливе. Він ніби боїться зробити невірний крок, аби не втратити прихильності тестя: «...маму він теж часто ставив мені за приклад: мама гарно сміється, мама працююча, мама струнка. «Тримай спину рівно, - серед тиші казав тато і я здригалась від цього раптового голосу. – Подивись, як мама рівно тримає спинку» [19, с. 18]. До доньки у батька ставлення, скоріше, негативне, адже вона не виправдала його сподівань вже при народженні: «Тато, звичайно, хотів хлопчика. А якщо дівчинку, то схожу на маму. Але я вдалася не в маму, а в обох бабусь, одну з яких знала до своїх п'яти років, другу – до п'ятого класу» [19, с.19]. Головна героїня тісно прив'язана в дитинстві до матері. Навіть, опис своєї

зовнішності вона подає разом із портретуванням мами: «У мами великі блакитні очі, в мене – темно-карі з вузьким розрізом, у мами русяве хвилясте волосся, у мене – темне пряме, мама худорлява, я – ширококоста» [19, с. 19].

В Криму мешкають батьки матері. Про те, що її дідусь – підполковник НКВД, Оксана дізнається не відразу. В дитинстві вона відчуває, що поряд із дідусем існує якась велика таємниця, але ні бабуся, ні мама не хочуть її відкривати. Стосунки із дідусем в Оксани добрі, хоча вона нечасто гостює в них: «...дідусь завжди був добрий до мене, але він такий великий, його шкіра така шорстка і колюча, він такий недосяжний, тому, привітавшись із ним, я одразу тікала до м'якої невисокої бабусі, яка піднімала мене на руки й цілувала у щоки, наближаючи свої темно-карі очі з характерним розрізом до моїх очей, таких самих» [19, с. 19].

Дідусь походив з Іркутської області. Оксана знає його не як підполковника, а як порядну людину, турботливого діда, що приходить з подарунками. Вона підкреслює, що він був прив'язаним до близьких, плакав за вірним псом Віллі, якого вимушено піддали евтаназії через невиліковну хворобу. Від мами героїня поступово дізнається, що на службу в органах він потрапив випадково. Поїхавши на золотокопні юнаком, жив у селі, де був завербований ГПУ. Втім, Оксана зізнається, що не знає, яким він був під час роботи, чи знущався з людей.

Крізь весь роман проходить лінія двох подруг Оксани: кримської татарки Аліє, з якою вони познайомились у дитячому садочку, а також етнічної українки Альони, теж знайомою з дитинства. Оксана настільки тісно подружилася з Аліє, що вивчила на пристойному рівні кримськотатарську мову в дошкільному віці, завдяки чому, як вона сама вважає, могла приходити до подружки в гості: «... до чужих, не-киримли, тут ставилися насторожено, з недовірою. Хоча цю недовіру маленька я відчувала хіба що від Аніфе-біта. Прабабусі, що правила тут парадом аж до своєї смерті» [19, с. 8].

В будинку кримськотатарської подружки Оксана знайомиться із традиціями її народу, звичаями, кухнею, дізнається про тяжкий та тернистий шлях родини з Криму під час депортації та назад, під час повернення. Дівчина, незважаючи на свій вік, приховує від дідуса та батька знання кримськотатарської мови та свою дружбу з Аліє. Мама знає, але особливо не втручається. Втім, спілкування перервалось зненацька, коли мама, забираючи Оксану додому, застала її під час прослуховування кримськотатарських казок. Спілкування між дівчатами перервалося, вони навчалися в різних школах і відновили дружні стосунки лише в підлітковому віці.

Оксана зустріла Аліє в дебатному клубі, який почала відвідувати у старших класах: «Вона стояла просто в сонці, спиною до нього. Невисока. зграбна, у квітчастій сукні з широкою спідницею і темно-синій блузці поверх, зав'язаній під грудьми вузлом. У неї пишне довге темне волосся й виразні темно-карі очі, к'яверенки – кольору кави... – Привіт, Аліє, – нерішуче промовила я. – Привіт! – сказала вона зачаровано...» [19, с. 43-44]. Після закінчення школи спілкування дівчат не перервалося, але вони стали бачитись рідше: Оксана щодня їздила в інститут з Бахчисараю, а Аліє мешкала в Сімферополі, де навчалась у Кримському інженерно-педагогічному університеті.

Подружка дитинства Альона мешкала по сусідству з головною героїнею: «Альона. Пряме світле волосся, блакитні очі, довгі ноги, виразні сідниці-яблучка» [19, с. 65]. Їхні дитячі ігри перейшли у спілкування підлітків, що навчалися в одному класі. Батько Альони жив в Одесі, працював лікарем в Інституті Філатова. Дівчина часто їздила до нього на канікули, також відвідувала бабусю і дідуса, що мешкали на Поділлі. Альона була повною протилежністю своєї матері, яка показана в романі як жінка невеликого розуму.

Альона все свідоме життя цікавилася природними науками: хімією, фізикою, біологією. Покроково йдучи до своєї мети, «Альона вступила на

біологію в Одесу – і жила там з батьком...після Одеси вона поїде у Гайдельберг, після захисту PhD– в Мюнхен, де буде постдоком у лабораторії» [19, с. 100].

Серед близького оточення героїні виділяється друг дівчат Боря, в якому змішалась караїмська та російська кров, кримський татарин Халіл, що має по-батькові Ігорович, бабусю-українку, яка виросла в Узбекистані, походження предків якої – Зелений Клин. Головна героїня зазначає, що на неї вплив здійснили вчителі: вчителька російської мови та літератури Інна Іванівна, вчителька української мови та літератури Олена Василівна, тренер дебатного клубу кримський татарин Ахтем Февзійович. Оксана пише вірші російською і захоплюється російською літературою, але після приїзду з Луцька Олени Василівни в житті дівчини входить нове – вона відкриває для себе українську літературу.

В юнацькому віці, відвідуючи Київ, Оксана знайомиться там із Владом, між ними зароджується кохання. Молоді люди починають зустрічатись, їздячи один до одного в гості по черзі. Влад – киянин, що мешкає на Бессарабці. Він має своє ставлення до Криму та його мешканців. Саме очима Влада авторка намагається передати погляд українців, які мешкають на материковій частині країни, на особливості життя та політичної системи півострова.

Під час першого візиту Оксани до Влада він висловлює свої погляди на філософію кримчан з позицій вина, яке привезла дівчина – це бахчисарайське вино «Мускат білий Червоного Каменю». Влад відразу демонструє свої асоціації кримчан з росіянами: «В мене є теорія про те, чому росіяни люблять і виробляють переважно солодке вино, а європейці – сухе...Бо в Росії гірке життя... його треба бодай чимось присолодити і якнайшвидше сп'яніти – щоб забути» [19, с. 116].

Влад має свою категоричну думку на все, не здогадуючись, що таким ставленням він принижує або ображає Оксану: «– А ти знаєш, як утворилась Російська православна церква? – зненацька запитав Влад. Я не знала. – Та сама, яка Київський патріархат називає раскольниками, – уточнив він. – Первісно Московська церква – похідна від Київської. А далі – почитай в інтернеті, як і кого вони ув'язнювали, як платили хабар, щоб їх визнали окремою церквою» [19, с. 182]. Розмови між Владом і головною героїнею пронизані не лише любовною тематикою, а й обговоренням колоніальних відносин між двома культурами. Однак цей романтичний сюжет не досягає свого завершення, і розрив між ними може бути спричинений не лише сумнівами Влада стосовно ситуації в Криму, які можуть бути неприйнятними для його дівчини, але й тим, що вона сама не готова повністю розкритися перед ним. У своїх розмовах з Владом вона уникає згадування про прояви українофобії в Криму. Влад не виявляє толерантності та спроб зрозуміти позицію Оксани, через що вона і не може бути з ним відвертою.

Однією з проблем у відношенні Влада до Криму письменниця виділяє те, що він бачить у півострові лише море та гори, як місце для відпочинку, але не помічає, що там є і земля. Літній відпочинок пара провела в Криму, відвідуючи Севастополь, Ялту, Партеніт, Ливадійський палац, але стосунки не стабілізуються. Оксана відчуває, що не лише літо добігає кінця. Під час відвідання Києва восени Оксана спілкується з друзями Влада, які вважають, що Крим – то гангрена на тілі України. Влад не вступає в суперечку, навпаки, його дивує, що дівчина так асоціює себе з регіоном країни, хоч би і рідним їй. Така ситуація ставить крапку на стосунках між молодими людьми, поступово зникають смс, будь-яке спілкування.

Серед персонажів роману також можна виділити представника СБУ, якого Оксана у спілкуванні з подругами називає Валерчиком. Він зателефонував дівчині, коли вона вже у більш зрілому віці почала активно займатися громадською діяльністю. Чоловік цікавиться її роботою, обіцяє

нагадувати про себе. У його постаті письменниця відображає тих представників СБУ, які після анексії Криму перейшли на бік ФСБ, займалися безпосередньо шпигунством за активістами.

Серед персонажів твору, окрім головних та другорядних, є і епізодичні герої. Через призму персонажів відбувається розкриття особливостей Криму, а пізніше – Києва під час початку Євромайдану.

2.3. Самоідентифікація та розвиток внутрішніх конфліктів персонажів твору як етапи конструювання ідентичності

Окрім опису життя та історії Криму, а також подій, що почалися після його анексії очима головної героїні, тематика та проблематика твору торкається важливого питання: пошуку та винайдення національної ідентичності, проблеми самовизначення та шляхів її подолання.

Роман «За Перекопом є земля» – це сповідь про внутрішній пошук головної героїні, яка є росіянкою за походженням, власної ідентичності, шлях до розуміння власної приналежності. Це розповідь про дорослішання, самопізнання і пошук того, що має бути дійсно важливим, але не вважається таким завжди. Розуміння власного «я» часто потребує докладання певних зусиль, необхідності здійснити вибір, який може бути непростим. Роман також загострює увагу читача на важливості знаходження своїх цінностей, зближення з людьми, які здатні підтримати, визначення власних принципів та бачення світу.

Найбільш повно та яскраво відчувається в романі процес пошуку ідентичності головною героїнею. Оксана – етнічна росіянка, вона виросла в родині, що підтримує російську культуру, традиції, мову, але остаточно дівчина ідентифікує себе, як українку і робить вибір: залишитись жити на материковій частині України, а не в окупованому Росією Криму. Важливо визначити чинники, що сприяли процесу самоідентифікації Оксани Утаєвої, підштовхнули її зробити вибір.

Головна героїня твору росла і виховувалась у Криму, де зійшлися в контексті людського життя багато культур. Для дівчини домінуючими виявились кримськотатарська, російська та українська, отже, її вибір та пошук ідентичності відбувався у трьох культурних площинах. Культурна та історична спадщина є важливими складовими людської ідентичності. Протягом тривалого періоду колонізації багато людей стикалися з

проблемами, такими як втрата зв'язку зі своєю історією, почуття меншовартості та відчуття байдужості або навіть зневаги до своєї культури.

Важливим в житті Оксани стало те, що вона з дитячих років зрозуміла, що кожна культура, а відтак, нація, етнос, має право на існування на рівні з іншими, і жодна з культур не може бути іншою пригноблена. Завдяки спілкуванню з Аліє Оксана входить у світ кримськотатарської культури і розуміє, що він їй подобається. Дівчинка ще перебуває в дошкільному віці, тому вона не прагне відчувати себе татаркою, але в родині Мемедових Оксана знаходить для себе багато. По-перше, це цікава для дівчини культура кримських татар з їхніми традиціями, їжею, звичаями та мовою, якої Оксана доволі легко вчиться в Аліє. По-друге, це взаємини в родині Мемедових, які не схожі багато в чому на спілкування родини Утаєвих. Незважаючи на те, що прабабуся ставить до дівчинки насторожено, їй не забороняють спілкуватись та приходити в гості. В цій родині взаємини щиріші та простіші, ніж в сім'ї Оксани: ображеній дитині дозволяють поплакати, щоб виплеснути свій сум, прабабуся читає казки кримськотатарською, а дівчина не чує їх у своїй родині російською. В родині Аліє Оксана відчуває себе більш вільно. Одного разу мати дівчини застає доньку за прослуховуванням кримськотатарських казок, після чого спілкування між подружками переривається на довгі роки. Тобто мати розуміє, що чоловік та батько не схвалюють такого спілкування. Таким чином, Оксана з дитинства розуміє, що культури відрізняються одна від одної, як і люди, які до них належать.

Серед найважливіших факторів, що впливають на самоідентифікацію, Анастасія Левкова визначає мову. Розмовляючи російською від перших слів, вивчивши завдяки родині подружки кримськотатарську, Оксана замислюється із дорослішанням все частіше над тим, що живучи в Україні потрібно знати та вчити українську мову. Вже підлітком у родині Аліє вона чує підтвердження своїх думок. «— Он Аліє добре говорить українською, — похвалив доньку дядя Бекір.

– Ось хто добре розмовляє українською! – Аліє ... повернулась до нас і очима вказала на мене.

– *Машалла*, – сказав дядя Бекір. – Українську треба знати, ми ж в Україні живемо» [19, с. 59].

Тренер дебатного клубу також наводить стійкі аргументи для вивчення української: «Я буду скакати з мови на мову, – попередив Ахтем. – Я буду розмовляти то однією мовою, то іншою – як вважатиму за потрібне., але зараз я вважаю, що потрібно говорити українською мовою. Бо частина матеріалів приходить до нас із материка, і вони – українською... І якщо ми будемо перемагати в дебатах по Криму, то поїдемо на всеукраїнські – а там ми повинні будемо виступати на мові...» [19, с. 45]

На середині другого курсу в університеті, де вчилася Оксана, почалися розмови про те, що відтепер лекції та всю документацію треба буде вести українською мовою. Ці питання викликали дебати між студентами. Також розмови були про те, що дубляж при озвучуванні фільмів здійснюватиметься українською мовою, що викликало як згоду, так і незадоволення або непорозуміння. В цей момент перед Оксаною однокурсниця Віка поставила питання національної ідентичності: «Утаєва, ти ж *русская*! Чому ти не захищаєш своє?» [19, с.124]

Ці розмови змушують головну героїню роману замислитись над тим, що вона має право на самовизначення, незалежно від свого етнічного походження. Завдяки виписаному письменницею алгоритму, шлях ідентифікації головної героїні відбувається від чужого до самого себе через інших.

Важливою складовою процесу самоідентифікації виявляється також вплив оточення на головну героїню. Вона живе в родині, де радянські традиції залишаються навіть після розпаду СРСР. Батько та дідусь є прихильниками російської культури і літератури. Батько апелює пам'яттю

предків, коли визначає необхідність негативного ставлення доньки до «Бандерівщини», В'ячеслава Чорновола, адже її дідусь був борцем з націоналізмом, тоді як «шануючи його ворогів, ти паскудиш пам'ять про нього» [19, с. 72]. На питання ідентичності оповідачки її мама дивиться під дещо іншим кутом. Жінка не прагне вплинути на самоідентифікацію доньки, хоча називає себе росіянкою, не забороняє читати книжку В'ячеслава Чорновола, хоча остерігається реакції батька. В період остаточного становлення проукраїнських поглядів Оксана дізнається від матері, що в родині не все так просто та ясно, як про це прийнято вести мову. Мамина бабуся провела тривалий час у таборах, була репресована, адже її першого чоловіка більшовики розстріляли «за ізмену родіни» [19, с.72].

Під час навчання у школі Оксана підпадає під вплив вчителів. Спочатку це вчителька російської мови та літератури, яка ставиться до Оксани з прихильністю, відправляє її вірші на конкурс. В той же час, вона культивувала російську літературу, могла налаштувати школярів підсвідомо на шлях ідентифікації до російського етносу та культури: «Інна Іванівна, наша екзальтована, Інна Іванівна, читаючи колись урок про Пушкіна, витирала сльози й пила валер'янку, а говорячи про героїв Достоевського, рекла – і це слід було записувати у зошит, бо потім вона перевіряла, виправляючи складну пунктуацію: «Велич російської літератури в тому, що до героя, людини, яка несе за собою руйновище, читач відчуває не ненависть, а співчуття, і, завдяки перу видатних, розуміє кожен порух душі такої людини – маленької і стражденної»» [19, с. 53]. Тільки з приїздом нової вчительки української мови та літератури, перед учнями відкриваються нові сторінки історії, мистецтва, культури.

В той же час, вчителька російської мови та літератури, сама того не помітивши, підводить дітей важливості мовного питання в контексті самовизначення, розмовляючи із ученицею-татаркою: « – Але ж чомусь 92% мого народу називають кримськотатарську своєю рідною мовою.

– Якщо називають, то мають нею розмовляти, повинні бути різні словники, книжки, передачі кримськотатарською... Де вони?» [19, с. 54]

На таке запитання існує досить проста відповідь: росіяни у своєму імперському шовінізмі принижували інші культури, називаючи інші народи «молодшими братами». Але ця розмова дає й іншу відповідь: національна культура, етнічна приналежність, шлях до самоідентифікації не може відбуватися без знання та поваги до рідної мови.

У Влада, який у студентські роки був хлопцем Оксани, до російської літератури сформовано інше ставлення: «Щоб існував Булгаков, сказав тоді Влад, їм треба було розстріляти у Сандармоху Валер'яна Підмогильного і Миколу Зерова. Ось, мовляв, обрана російська література» [19, с. 182].

Окупація Криму поставила перед персонажами важке питання про майбутнє, яке вони вирішували кожен по-своєму. Найкраща подруга оповідачки, кримська татарка Алія, обирає залишитися на своїй рідній землі, вийшовши заміж за кримського татарина. Вона вже раніше розуміла, що важливо для людей її національності залишатися вірними своїм корінням і шукати спільну майбутню долю на батьківщині. Інша подруга також спочатку мала намір залишитися на півострові, але змінила своє рішення, піддавшись тискам Валерчика, який дав їй можливість уникнути покарання.

Шлях самоідентифікації деяких персонажів виявляється дійсно трагічним. Були часи, коли Боря зневажливо ставився до української мови. «– Українська мова – це ж суцільне село, – казав Боря. – Вони вічно говорять про кумів. «Кума прийшла, кума сказала, я спитаю свого кума». Для мене це явище сільської культури. Сільська культура – мила річ, але коли вона вторгається у міський простір, то через це виникає багато проблем» [19, с. 86]. Прошли роки, і Борис захищає свідомо обрану ним Батьківщину – Україну, поблизу міста Лисичанськ.

Таким чином, процес ідентифікації відбувся у головної героїні навпаки так званому «зову крові». Любов до Криму – маленької Батьківщини, відчуття його лише частиною України, прихильність до українського менталітету, оточення – все це допомогло Оксані Утаєвій стати належною до українців у процесі самоідентифікації.

Висновки

Процес національної ідентифікації особистості є доволі складним явищем, яке може відбуватися із людиною будь-якого віку під впливом зовнішніх чинників або внутрішніх конфліктів особистості. Самоідентифікація є показником не фізичної, а духовної зрілості, відношення людиною себе до певної ментальної категорії.

Сучасний вітчизняний літературний процес України порушує це питання, але часто воно є більш загальним у літературних творах. У ХХІ столітті питання Криму стало предметом натхнення письменників, але більшість критиків і літературознавців стверджують, що роман Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» є таким, що найбільш повно висвітлює питання національної ідентичності та життя людей Криму, як втраченої внаслідок російської анексії частини української території. Авторка багато років присвятила дослідженню життя Криму та кримчан, а потім виклала результати своєї роботи у романтизованій формі, що є дійсно новим явищем в українській літературі.

Головна героїня роману Оксана Утаєва в процесі самоідентифікації переживає дійсний духовний злам, руйнацію настанов, отриманих від кола близьких людей у дитинстві. Її любов до Криму допомагає зробити остаточний вибір, у результаті якого етнічна росіянка робить вибір на користь життя на материковій частині України та боротьбу за її незалежність після окупації рідного півострова. Вибір робить не лише Оксана, її подруги також постають перед необхідністю зміни життєвих орієнтирів.

В романі представлено декілька моделей ідентичності. Оксана Утаєва здійснює ідентичність за вибором, адже вона етнічна росіянка, яка з часом починає відчувати себе українкою. Вона приймає рішення покинути Крим в той час, коли Росія окупувала півострів, бо Оксана внутрішньо не може там перебувати. Втім, її ідентичність формувалась тривалий період, незважаючи на вплив дідуся і батька, які були прихильниками Росії. Ідентичність Оксани культурна та ідеологічна. Влад, колишній хлопець Оксани, пройшов через

процес конструювання ідентичності раніше. Він отримав ідентичність за вибором, яка є, скоріше, політичною. Друг Оксани Боря також здійснив ідентичність за вибором, але авторка не конкретизує, завершився цей процес у хлопця чи ні. Ідентичність Бориса політична та ідеологічна. Одна з найближчих подруг Оксани Аліє Мемедова пройшла процес конструювання ідентичності за примусом. Її ідентичність етнічна, вона народилась у кримськотатарській родині, виховувалась на відповідних традиціях, історії, релігії, історичній пам'яті тощо, тому вона практично не мала вибору в процесі самоідентифікації. У батька Оксани – ідентичність за вибором, він свідомо перейшов на російський бік. Його ідентичність має політичний характер.

В цій роботі було розглянуто особливості конструювання ідентичності в романі «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової. В ході роботи виконано завдання, поставлені на початку, а саме:

- охарактеризовано поняття ідентичності як важливої складової картини світу особистості;
- здійснено аналіз національної ідентичності в українських художніх творах та літературознавчих дослідженнях;
- виявлено особливості конструювання ідентичності та їхнє відображення в художній літературі;
- виділено історичні та соціокультурні аспекти роману «За Перекопом є земля»;
- проаналізовано сюжетну лінію та систему образів роману «За Перекопом є земля»;
- визначено самоідентифікацію та розвиток внутрішніх конфліктів персонажів твору як етапи конструювання ідентичності.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому більш детальному вивченні особливостей конструювання ідентичності в художніх творах українських авторів, а також у багатоаспектному дослідженні цієї проблематики з можливістю подальшого застосування результатів досліджень в українській літературі, літературознавстві та художньому перекладі.

Список використаних джерел

1. Агеева В. П. Пам'ять, спогад та ідентичність: досвід сучасної української літератури. *Tertium non datur* : проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX-XXI ст. : колективна монографія. 2014. С. 185-205.
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/48fcc157-3600-45e2-ab51-1d31d1198b72/content> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Алієва З. Імагологія в літературі: національні стереотипи та конструювання ідентичності в художній літературі. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/3065/3096> (дата звернення: 20.05.2024).
3. Анастасія Левкова «За перекопом є земля?» URL: <https://www.ukrainskevidrodzhennia.com/post/anastasiia-levkova-za-perekopom-ye-zemlia> (дата звернення: 20.05.2024).
4. Артеменко А. Поняття «топос» та проблема соціально-філософської топології. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. 9. С. 80-86. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyattya-topos-ta-problema-sotsialno-filosofskoyi-topologiyi> (дата звернення: 20.05.2024).
5. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua> (дата звернення: 20.05.2024).
6. Бугайова Н. А. Проблема ідентичності у творах Валерія Шевчука. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія*. Сер.: Філологія. Літературознавство. Т. 166. Вип. 154. С. 27-30.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2011_166_154_8 (дата звернення: 20.05.2024).
7. Висіч О. Свій/чужий у просторі кримського роману Анастасії Левкової «За Перекопом є земля». *Геопоетичні стратегії сучасних*

літературознавчих досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції (28–29.09.2023 р.) / ред. кол. О. П. Новик, О.Д. Харлан. Бердянськ: БДПУ, 2023. С. 69-73. URL:

<https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/51383bb5-67b6-476c-a820-80b48245c6de/content> (дата звернення: 20.05.2024).

8. Горінов П. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. URL:

http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

9. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. та ін. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2017. 416 с

10. Даценко О. Психологічні аспекти автобіографічної пам'яті особистості. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/part_1/7.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

11. Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю: дис. ... канд. псих. наук: / Харківський національний ун-т. Харків, 2020. 251 с.

12. Енциклопедія історії України. Перекоп. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Per_ekop (дата звернення: 20.05.2024).

13. Енциклопедія сучасної України. Національна ідентичність. URL: <https://esu.com.ua/article-71062> (дата звернення: 20.05.2024).

14. Іващук І., Стахова Н., Живко М. Міжнародні міграційні процеси: навчальний посібник. Тернопіль.: ЗУНУ. 2022. 204 с.

15. Кислюк К. Українська ідентичність в історико-культурній ретроспективі. Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2017. Вип. 2. С. 3-8.
16. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 558 с.
17. Котик І. За Перекопом є земля – роман виховання по-кримськи. URL: <https://chytomo.com/za-perekopom-ie-zemlia-roman-vykhovannia-po-krymsky/> (дата звернення: 20.05.2024).
18. Кужавська Є. Анастасія Левкова: «За Перекопом з'явилася земля, а не тільки гори і море». URL: <https://tyktor.media/portret/anastasiia-levkova-za-perekopom-ie-zemlia/> (дата звернення: 20.05.2024).
19. Левкова А. За Перекопом є земля. К.: Лабораторія, 2023. 392 с.
20. Левкова А., Алієв Н. За Перекопом є земля. Книжковий клуб TUM. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zjOaTv3KPHQ> (дата звернення: 20.05.2024).
21. Лисий І. Концепт національної ідентичності в дослідженнях культури. 2014. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d294672-68da-4628-be4f-a865bd284f2b/content> дата звернення: 20.05.2024).
22. Лисий І. Культурна ідентичність: культурні виміри націй у баченні М. Гібернау. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59970cb1-e640-4b7b-a2aa-5d2c339029af/content> (дата звернення: 20.05.2024).
23. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р. Т. Гром'яка, І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ. Академія. 2016. 752 с.
24. Логвинюк А. Моделі національно-культурної ідентичності у прозі Оксани Забужко. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/d8eb8e58-8db1-405e-80e8-c8e9af4579bb> (дата звернення: 20.05.2024).
25. Лукомська С. Особистісна ідентичність персонажів роману Г. Роу «дорога до альтамонту» та музичного альбому «Старий і дитина»,

створеного на його основі. URL:

<https://pt.khmnua.edu.ua/index.php/pt/article/view/27/28> (дата звернення: 20.05.2024).

26. Мельник Н. І. Концепт «Національна ідентичність» у сучасних філологічних дослідженнях європейських та вітчизняних дослідників. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v53/part_1/25.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

27. Місця пам'яті. URL: <https://mcmc.tilda.ws/memory> (дата звернення: 20.05.2024).

28. Мовчан П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико-методологічний аспект. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2015/21.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

29. Моренець П. Tertium non datur: проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX-XXI ст. : колективна монографія. 2014. С. 9-39. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8276b11b-35bb-48b2-bdea-9bc07f3809f7/content> (дата звернення: 20.05.2024).

30. Остапенко І. В. Концетуальні засади емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 4. 2013. С. 153-158. URL: https://lib.iitta.gov.ua/11161/1/Ostapenko_I_V_Actual_Problems_nov_2013.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

31. Панченко В. Є. Микола Зеров: формування української ідентичності. Мандрівець. 2013. № 2. С. 50-57. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60e8892c-9e3f-460c-8220-c49ea36218ba/content> (дата звернення: 20.05.2024).

32. Подоляк К. «За Перекопом є земля». Кримський роман про пошук ідентичності. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymskyi-roman-anastasia-levkova-za-perekopom-ie-zemlia/32445251.html> (дата звернення: 20.05.2024).
33. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці: Книги – XXI, 2018. 272 с.
34. Пономарьов В. Гібернау Монсеррат. Ідентичність націй. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/identychnist-natsiy> (дата звернення: 20.05.2024).
35. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти : Національна академія управління / ред. кол. Буряк Л. І., Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Ільчук Л. І., Осічнюк Ю. В. Київ, 2009. 253 с. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.2008.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
36. Пухонська О. Український вимір культурної пам'яті. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. С. 83-87. URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/26_2019/part_2/26-2_2019.pdf#page=83 (дата звернення: 20.05.2024).
37. Роман про Крим та його культуру: головне з презентації книжки «За Перекопом є земля» у Львові. URL: <https://dyvys.info/2023/10/10/u-lvovi-prezentuvaly-knyzhu-pro-krym/> (дата звернення: 20.05.2024).
38. Романенко О. Ідентичність нації та тексту: як сучасна українська література формує інтенсивні образи національної ідентифікації. URL:

<https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/306/295> (дата звернення: 20.05.2024).

39. Рудійко І. «За Перекопом є земля»: як читати український Крим? URL: <https://tyzhden.ua/za-perekopom-ie-zemlia-iak-chytaty-ukrainskyj-krym/> (дата звернення: 20.05.2024).

40. Сайт «Разумков центр» Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r> (дата звернення: 20.05.2024).

41. Семенова Д. «Чуже» та «Інше» в дослідженні націокультурної ідентичності в літературних творах: спроба концептуалізації термінологічного поля. Tertium non datur : проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX-XXI ст. : колективна монографія. 2014. С. 80-97. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/795ba726-af7e-4fdd-a949-e49d5035ed47/content> (дата звернення: 20.05.2024).

42. Семків Р. А. Самоусвідомлення, ідентичність та їх співвіднесеність із формами комізму в художній літературі: формулювання гіпотез. Tertium non datur : проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX-XXI ст. : колективна монографія. - 2014. С. 105-120. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6fae6c92-0622-4996-866f-67fa86b98240/content> (дата звернення: 20.05.2024).

43. Скурчевський Д. Нація в дискурсі сучасної гуманітаристики. Погляд із точки зору Центрально-Східної Європи. Tertium non datur : проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі XIX-XXI ст. : колективна монографія. 2014. С. 121-133. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b035c851-abcc-4b8e-9d78-bc198c22d12a/content> (дата звернення: 20.05.2024).

44. Сміт Е. Національна ідентичність. URL:
<http://litopys.org.ua/smith/smi01.htm> (дата звернення: 20.05.2024).
45. Хоружий Г. Ф., Боровська Л. О., Кулагін Ю. І., Ліпін М. В.
Самоідентифікація особистості: філософський аналіз: монографія / за заг.
ред. Г. Ф. Хоружого. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 192 с.
46. Четвертак Є. О. Національна ідентичність у мовній картині світу.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14062469.pdf> (дата звернення:
20.05.2024).
47. Чорна Л. Ідентичність особи: від групи до індивідуальності. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/721373/1/46439811.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
48. Шалені авторки. "За Перекопом є земля" Анастасії Левкової -
бестселер Книжкового Арсеналу. В. Агеєва. *YouTube*. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=xpmMiWMNR10&t=1167s> (дата
звернення: 20.05.2024).
49. Яблонська Т. Ідентичність як предмет психологічного аналізу.
URL:
https://lib.iitta.gov.ua/5147/1/%D0%AF%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%90%D0%97_2010_.pdf (дата
звернення: 20.05.2024).